

POPÜLER TARİH

2012
PULITZER
ÖDÜLÜ

2011
NATIONAL
BOOK
AWARD

STEPHEN GREENBLATT

SAPMA

Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü

Çeviri: Suat Ertüzün

CAN

STEPHEN GREENBLATT

SAPMA

Medeniyetin Seyrini Değiştiren
Keşfin Öyküsü

The Swerve: How the World Became Modern, Stephen Greenblatt

© 2011, Stephen Greenblatt

© 2013, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Barror International, Inc., Armonk, New York, USA ve Nurcihan Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ocak 2013

Bu kitabın 1. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Seçkin Selvi

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

ISBN 978-975-07-1588-4

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

STEPHEN GREENBLATT

SAPMA

Medeniyetin Seyrini Değiştiren
Keşfin Öyküsü

İngilizce aslından çeviren
Suat Ertüzün

Stephen Greenblatt'ın Can Yayınları'ndaki diğerk kitabı:

Shakespeare Olmak, 2010

STEPHEN GREENBLATT, 1943'te Boston'da doğdu. Harvard Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olan Greenblatt, "Yeni Tarihselcilik" adı verilen edebiyat eleştirisi ekolünün kurucusu ve önde gelen temsilcisidir. Başta İngiltere, Avusturya ve ABD olmak üzere birçok ülkenin üniversitesinde konuk öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Guggenheim Bursu'nu iki kez kazanmış olan Greenblatt, aynı zamanda da Modern Language Association'ın başkanlığını yürütmektedir. Dokuz kitabın yazarı ya da ikinci yazarı ve *Norton Anthology of English Literature* ve *Norton Shakespeare*'in de aralarında olduğu on adet derleme kitabın editörü olan Greenblatt'ın başlıca eserleri: *Representing the English Renaissance*, *Shakespeare* ve *Kültür Birikimi*, *Marvelous Possessions*, *Practicing New Historicism*, *Hamlet in Purgatory* ve *Learning To Curse*.

SUAT ERTÜZÜN, 1971 yılında Hollanda'da doğdu. İlkokulu Hollanda'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da okudu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü 1996'da bitirdi. Bir süre bankacılık ve turizm sektöründe çalıştıktan sonra tamamen çeviriye yöneldi: Oscar Wilde, Coetzee, Necib Mahfuz, Kiran Desai, Ronan Bennett, Sybille Bedford, Rudolfo Anaya, John Banville gibi yazarlardan çeviriler yaptı.

Abigail ve Alexa'ya

İçindekiler

Önsöz	13
1. Kitap avcısı	25
2. Keşif ânı	32
3. Lucretius'un peşinde	53
4. Zamanın dişleri	77
5. Doğuş ve yeniden doğuş	100
6. Yalan fabrikasında	120
7. Tilki tuzağı kuyu	135
8. Nasılsa öyle	156
9. Dönüş	172
10. Sapmalar	185
11. Ölümden sonraki hayatlar	203
Teşekkür	221
Kaynakça	223
Dizin	249

Önsöz

Öğrenciyken okul yılının sonunda Yale Kooperatifi'ne gider, yazın okuyacak bir şeyler bulabilir miyim, diye bakardım. Cep harçlığım az olsa bile kitapçı, elden çıkarmak istediği kitapları dönem dönem gülünç derecede ucuza satardı. Bunlar kutuların içine yığılmış olur, ben de bir şey gözüme ilişene kadar o yığınları gelişigüzel karıştırırdım. Bu kitap akınlarından birinde bana çok tuhaf gelen, gerçeküstücü Max Ernst'in bir tablosundan ayrıntı veren bir kapağa takılmıştım. Yeryüzünden çok yüksekteki bir hilalin altında iki çift bacak –bedenlerin gerisi eksikti– semavi bir çiftleşmeyi akla getiren bir faaliyet içindeydi. Kitap –Lucretius'un iki bin yıllık şiiri, *Evrenin Yapısı*'nın (*De rerum natura*) düzyazı çevirisi– topu topu on sentti ve ben onu, itiraf etmeliyim ki, madde evrenin klasik bir açıklaması olmasının yanında, kapağı için de almıştım.

Eski çağ fiziği, tatilde hevesle okunacak bir konu değilse de yazın bir ara kitabı miskince elime alıp okuma başladım. Kapaktaki erotizmin nedenini anlamakta gecikmeyecektim. Lucretius, bahardaki gelişiyi bulutları dağıtan, gökyüzünü ışıkla dolduran ve bütün dünyayı delice bir cinsel arzuya boğan aşk tanrıçası Venüs'e coşkulu bir övgüyle başlıyordu:

... ey ulu tanrıça,
O zaman havanın kuşları muştular gelişini!
Çünkü yürekleri delen güç sendedir
Ve deliye döner sürüler sulak çayırlarda,
Tez akışlı ırmaklarda yüzerler. Delice
Gelirler ardından tılsımınla gözleri bağlı.
Denizde, dağda, coşkun çavlanlarda, yeşil otlakta

Kuşların yapraklı gölgeliklerinde, hepsinin,
Her birinin göğsüne akıtırsın usulca
Önüne durulmaz çiftleşme güdüsünü ve onlar
Üretirler soylarını amansız bir tutkuyla.¹

(1:11-21)

Böyle bir açılışın yoğunluğuna hayran kalarak okumaya devam ettim ve Venüs'ün kucagında uyuyan Mars'a ait imgenin –“Aşkın onulmaz yarasıyla yıkılır / Devrilmiş bir sütun sanki, aç gözlerini diker yüzüne”– barış için yapılan duanın, filozof Epikuros'un bilgeliğine övgünün ve batıl inançlara dayalı korkuların kararlılıkla kınanmasının üstünden geçtim. Felsefenin kurucu ilkelerine ait uzun uzadıya açıklamaların başlangıcına eriştiğimde ilgimi tamamen yitirmeyi bekliyordum: Bu bir ödev değildi, sırf zevk için okuyordum kitabı ve on sentin hakkını çoktan vermiştim. Gelgelelim, hayret verici bir şekilde hâlâ sürüklüyordu kitap beni.

İlgimi canlı tutan şey, Lucretius'un nefis dili değildi. Daha sonra *De rerum natura*'nın Latince aslı üstünde çalıştığımda şiirin zengin söz dokusunu, incelikli veznini ve zekice düşünülmüş tasvirlerin isabetliliğini daha iyi anlamaya başlayacaktım. Fakat eserle ilk karşılaşmam, Martin Ferguson Smith'in emek verilmiş İngilizce düzyazısı üstünden olmuştu; çeviri anlaşılır ve sadeydi, ama çok da etkileyici değildi. Hayır, beni çeken şey başkaydı, iki yüzü aşkın dopdolu sayfanın satırlarında yaşayıp gezinen başka bir şey. Mesleğimin bir gereği olarak insanları, okudukları şeyin sözel yüzeyine dikkat etmeye çağırıyorum. Şiirden alınan zevkin, şiire beslenen ilginin çoğu böyle bir dikkate bağlıdır. Öte yandan, bir sanat eserinin parlak değil de mütevazı bir çevirisinin bile insanda güçlü bir etki uyandırması mümkündür. Ne olsa okuryazar dünyanın çoğu bir “Yaratılış” kitabıyla, bir *İlyada*'yla veya bir *Hamlet*'le öyle tanışmıştır; bu eserleri aslından okumak elbette ne kadar tercih edilse de onları başka bir şekilde anlamanın mümkün olmadığını söylemek doğru olmaz.

Ne olursa olsun, düzyazı çevirisiyle bile *Evrenin Yapısı*'nın bende büyük bir heyecan uyandırdığını söyleyebilirim. Eserin etkisi biraz da içinde bulunduğum kişisel şartlardan kaynaklanıyor-

1. Bu ve diğer alıntılar, ayrıca belirtilenler hariç, Turgut Uyar ve Tomris Uyar'ın şiirsel çevirisinden yapılmıştır.

du; sonuçta sanat, ruhsal dünyadaki belli çatlaklardan içeri sızmasını bilir. Özü itibariyle Lucretius'un şiiri ölüm korkusu hakkında derin, sağaltıcı bir tefekkür olarak nitelenebilir. Aynı korku bütün çocukluğuma hükmetmişti. Fakat bana ıstırap veren şey, kendi ölümünden duyduğum korku değildi; bütün sağlıklı normal çocuklar gibi ben de hiç ölmeyeceğimi sanıyordum. Annemin erken ölmeye mahkûm olduğu konusundaki kesin düşüncesiydi bana sıkıntı veren.

Annem ölüm sonrası onu bekleyen şeyden korkmuyordu. Yahudilerin çoğu gibi onun da mezarın ötesinde ne olabileceğiyle ilgili fikirleri silik ve bulanıktı ve bu konuda pek az kafa yorardı. Onu asıl, ölümün kendisi –artık var olmamak– dehşete düşürüyordu. İlk hatırlayabildiğim zamanlardan beri annem, kendi akıbetini saplantıyla kara kara düşünür, özellikle ayrılık zamanlarında bunu bıkıp usanmadan bana tekrar hatırlatırdı. Hayatım operalardaki gibi upuzun veda sahneleriyle doluydu. Hafta sonu için babamla Boston'dan New York'a gittiğinde, ben yaz kamplarına katıldığım, hatta –hayatının daha zorlu zamanlarında– gün içinde okula gittiğimde bile bana sıkıca sarılır, ne kadar nazik bir durumda olduğundan ve sözünü hiç sakınmadan, beni bir daha asla göremeyebileceği ihtimalinden söz ederdi. Birlikte bir yere yürüdüğümüzde düşüp kalacakmış gibi sık sık dururdu. Bazen boynundaki şahdamarını işaret eder, kalbinin nasıl tehlikeli derecede hızlı hızlı attığını göstermek için parmağını alıp oraya basırdı.

Bu korkuya ait anılarımın başladığı sıralar annem daha otuzlarının sonunda olmalıydı ve endişesi belli ki çok daha öncelere, sanırım ben doğmadan on yıl önce, henüz on altısında olan kız kardeşinin boğaz iltihabından öldüğü günlere dayanıyordu. Penisilin icadından önce dünyanın yakından tanıdığı bu olay, annem için hâlâ kanayan bir yaraydı. Sürekli bundan konuşur, sessizce ağlar ve gencecik kızın ölümcül hastalığı sırasında yazdığı dokunaklı mektupları bana tekrar tekrar okuturdu. Annemin “kalbinin” –kendini ve çevresindeki herkesi durma noktasına getiren çarpıntılarının– bir yaşam stratejisi olduğunu erken yaşta anlamıştım. Ölen kız kardeşikle özdeşleşmenin ve onun yasını tutmanın simgesel bir aracıydı bu. Hem kızgınlığını –“Bak, beni ne kadar sınırlandırıyorsun,”– hem de sevgisini –“Bak, kalbim iflas etmek üzere olduğu halde senin için nasıl her şeyi yapıyorum,”– ifade etmenin bir yoluymuştu. Yok olma korkusunu bu şekilde dışa vurdu-

yor, ölümün provasını bu şekilde yapıyordu. Her şeyden öte, dikkat çekmenin ve sevgi istemenin bir yolu bu. Fakat bunun farkında olmak, bir çocuk olarak üstümdeki etkisini pek de hafifletmiyordu. Annemi seviyordum ve onu yitirmenin düşüncesi beni yıldırıyordu. Annemin psikolojik stratejisini ve gösterdiği tehlikeli hastalık belirtilerini açıklayıp çözecek kaynaklardan yoksundum. (Onun da bu kaynaklara sahip olduğunu sanmıyorum.) Ve onu bekleyen ölüme sürekli vurgu yapmasına, her vedaya kaçınılmaz bir sonun ağırlığını yüklemesine, o çocuk halimle bir anlam veremiyordum. Seven bir anne veya babanın –annemin sevgi dolu olduğuna şüphe yok– çocuklarını böyle duygusal bir külfet altında bırakabilmesi için nasıl feci bir sıkıntı içinde olması gerektiğini ancak şimdi, kendim de bir aile sahibi olduktan sonra daha iyi anlayabiliyorum. Çünkü her gün, sonunun çok yakın olduğuna dair o uğursuz ve kesin bilgi yenileniyordu.

Kaderin cilvesi bu ya, annem doksanıncı doğum gününe bir ay kalana kadar yaşadı. Ben *Evrenin Yapısı*'yla ilk karşılaştığımdaysa daha ellilerindeydi. Ve bu arada onun ölme ihtimalinden duyduğum dehşet, hayatının çoğunu saplantılı korkusuna teslim ettiği şeklindeki sancılı sezgiyle artık çoktan iç içe geçmişti. Ondan olacak ki, Lucretius'un sözleri, feci bir berraklıkla kulaklarımda çınlıyordu: "Ölümün ne önemi var bizim için?" "Varoluşu ölüm kaygısının pençesinde harcamak," diye yazıyordu, "budalıktan başka bir şey değildir. Hayatı eksik ve yaşanmamış olarak elinizden kaçırmamanın bir yolu varsa o da budur." Şair henüz kendime gizliden bile olsa izin vermediğim bir düşünceyi de dillendiriyordu: Bu kaygının eziyetini başkalarına da çektirmek bencilce ve zalimcedir.

Şiir işte bu noktada içime işlemiş, bundan dolayı beni ânında çarpmıştı. Fakat bu çarpıcılık yalnızca benim kendi hayat hikâyemden kaynaklanmıyordu. *Evrenin Yapısı*, şeylerin ve olayların gerçekteki halini şaşırtıcı bir inandırıcılıkla dile getiriyordu. Eski çağa ait bir açıklamanın bugün birçok bakımdan saçma kaçacağını kolayca anlayabiliyordum elbette. Başka ne beklenebilirdi? Bizim evreni açıklama tarzımız, bundan iki bin yıl sonra çok mu mantıklı görünecek? Lucretius, Güneş'in Dünya çevresinde döndüğüne inanıyor ve onun ısı ve boyutunun duyularımızca algılanandan çok da büyük olamayacağını savunuyordu. Ona göre solucanlar nemli toprakta gelişigüzel peydahlanıyordu, yıldırımlar içi boş bulutlardan dışarı atılan ateş tohumlarıydı ve dünya aşırı

üremekten bitkin düşmüş menopozlu bir anne gibiydi. Fakat bunlar bir yana, şiirin asıl önemi, dünyaya ait modern bir anlayışın temel ilkelerini barındırmasıydı.

Lucretius, evrenin uzayda rastgele hareket eden sonsuz sayıdaki atomlardan meydana geldiğini ileri sürüyordu. Bu atomlar bitmek bilmeyen bir oluş ve yokoluş süreci içinde, güneş huzmesindeki toz zerrecikleri gibi birbiriyle çarpışıyor, birbirine bağlanıyor, karmaşık yapılar oluşturuyor, sonra tekrar parçalanıyordu. Bu süreçten kurtuluş yoktu. Başımızı kaldırıp gece göğüne baktığımız ve açıklanamaz bir şekilde hislenip sayısız yıldızla hayran kaldığımızda gördüğümüz şey, tanrıların bir eseri veya kendi fani dünyamızdan ayrı billur bir âlem değildi. Gördüğümüz şey, bizim de bir parçası olduğunuz ve bizimle aynı malzemelerden yapılan maddi dünyanın devamıydı. Bir nazım planı, ilahî bir mimar, bir akıllı tasarım yoktu. Ait olduğumuz tür dahil her şey, uzun bir zaman zarfında evrimleşmişti. Rastgele olmakla beraber bu evrim, canlı organizmalar söz konusu olduğunda, “doğal ayıklanma” denen bir ilkeye göre gerçekleşiyordu. Yani sağ kalmaya ve çoğalmaya yatkın türler en azından bir süreliğine varlığını başarıyla sürdürüyor, buna yatkın olmayanların da soyu çabucak tükeniyordu. Fakat gezegen üstünde yaşayan kendi türümüzden günümüzü aydınlatan güneşe kadar hiçbir şey ebedî değildi. Ancak atomlar ölümsüzdü.

“Evrenin esası bu olduğuna göre,” diyordu Lucretius, “dünya ve içindekilerin merkezî bir yeri olduğunu düşünmenin, insanları hayvanlardan ayrı bir yere koymanın bir âlemi yok; tanrılara rüşvet vermenin veya onları hoşnut etmenin bir umudu yok; dinsel taassubun, nefsi inkâr eden çileciliğe çağrı yapmanın yeri yok; sınırsız iktidar ve kusursuz güvenliğin hayalini kurmanın bir gerekçesi yok; ülkeleri ele geçirmek için savaşmanın veya egoyu tatmin etmenin bir mantığı yok; doğaya karşı zafer kazanmanın imkânı yok; şekil ve suretlerin durmadan oluşu, yokoluşu ve tekrar oluşundan kurtuluş yoktur.” Lucretius, sahte güvenlik imgelerinin işportacılığını yapanlar veya akıldışı ölüm korkusunu uyandıranlara kızmanın yanında, bir özgürleşme duygusunu ve ürkütücü görünen bir şeyin üstesinden gelmenin gücüne varmayı da teklif ediyordu. “İnsanların yapabilecekleri ve yapmaları gereken şey,” diye yazıyordu, “korkularını yenmek, kendilerinin ve karşılarına çıkan her şeyin geçici olduğu gerçeğini kabullenmek ve dünyanın güzelliği ve zevkini bağrına basmaktır.”

İki bin yılı aşkın bir süre önce yazılmış bir eserde bu düşüncelerin tam bir açıklıkla ifade edilmesine hayret etmişim, hâlâ da ediyorum. Lucretius'un şiiriyle modernlik arasında düz bir çizgi yoktur (hiçbir şey o kadar basit olmaz). Çünkü bu şiir örneğinde unutmaların, kayboluşların, yeniden buluşların, reddedişlerin, çarpıtmaların, itirazların, değişimlerin ve tekrar unutmaların sonu gelmiyordu. Fakat yine de aradaki bağı kaçırmak mümkün değil. Kendiminki olarak tanıdığım bir dünya görüşünün gerisinde, kadim bir şiirin varlığını seçebiliyorum; görünüşte temelli olarak yitirilmiş ama sonra bulunmuş bir şiiri.

Lucretius'un şiirine kaynaklık eden ve tanrılar kültürüyle, devlet kültürüyle bu kadar çelişen felsefi bir geleneğin hoşgörülü klasik Akdeniz kültüründe bile bazılarınca rezalet olarak görülmesi bizi şaşırtmamalı. Bu geleneğin izinden gidenler, yeri geldikçe deli veya inançsız, bazen de aptal diye ciddiye alınmıyordu. Hıristiyanlığın yükselişiyle de yazdıkları saldırıya uğradı, alay konusu edildi, yakıldı veya –en kötüsü– göz ardı edildi ve nihayetinde unutuldu. Bu felsefenin tamamını olağanüstü bir ifadeye koyan bir çalışmanın –gün yüzüne çıkarılışı, bu kitabın konusu olan şiirin– yokoluştan kurtulması o bakımdan hayret vericidir. Birkaç ufak tefek parça ve ikinci elden rivayetler hariç, o koskoca zengin gelenekten geriye kalan her şey, o biricik eserde toplanıyordu. Rastgele bir yangın, vandalca bir eylem, sapkınlık olarak görülen fikirlerin son izlerini de silmek için verilecek herhangi bir karar... ve modernliğin seyri farklı olurdu.

Kadim şaheserler içinde mutlak ve temelli olarak ortadan kalkması gereken varsa o da, ona ilham olan yitik çalışmalarla beraber, bu şiir olmalıydı. Kaybolmamasına, yüzyıllar sonra su yüzüne çıkıp içten içe sarsıcı tezlerini tekrar duyurmaya başlamasına insanın “mucize” diyeceği geliyor. Gelgelelim sözünü ettiğimiz şiirin yazarı mucizelere inanmıyordu. Hiçbir şey doğanın yasalarını ihlal edemezdi. Lucretius onun yerine “sapma” dediği bir kavram öneriyordu ki –başvurduğu başlıca Latince sözcük de *clinamen*'di– bununla maddenin beklenmedik, kestirilemez bir hareketini ifade etmek istiyordu. İşte, şiirinin tekrar ortaya çıkması böyle bir sapma, eserinin ve ondaki felsefenin yol alır görüldüğü yörüngeden –şu durumda, unutuşa doğru giden bir yörüngeden– öngörülemeyen bir çıkıştı.

Eser, bin yıl sonra tekrar okunmaya başlandığında, sonsuz bir boşlukta atomların birbiriyle çarpışmasından meydana gelen bir

evren hakkında söylediklerinin çoğu saçma görünüyordu. Gelgelelim, başta sapkınca ve abes görülen o şeyler tam da âleme dair çağdaş akılcı anlayışın temelini oluşturacaktı. Aslında yalnızca modernliğin kilit unsurlarının Antik Çağ'da da var olduğunu görerek şaşırarak kalmıyoruz (müfredatımızdan büyük ölçüde çıkarılan Yunan ve Roma klasiklerinin, modern bilinci kesin olarak biçimlendirdiğini kendimize hatırlatmakta yarar var). İşin belki daha da ilginç olan yanı, âleme dair bilimsel bakışın –sonsuz bir evrende rastgele hareket eden atomlara ait imgenin– özünde şairin hayret duygusunun yatması ve *Evrenin Yapısı*'nin bunu her sayfasında bize hissettirmesidir. Tanrılara, ibislere ve ölümden sonraki bir hayatın rüyasına bağlı değildi hayret duygusu; Lucretius'ta hayret; yıldızlarla, denizlerle ve başka her şeyle aynı malzemenen yapılmış olduğunu anlamaktan doğuyordu. Ve hayatlarımızı onun savunduğu şekilde yaşamamızın esasını da bu bilgi oluşturunuyordu.

Antik Çağ'ın ertesinde Lucretius'un kucakladığı güzellik ve haz anlayışını en iyi özetleyen ve onu meşru ve saygın bir insan uğraşı olarak ilerleten kültür, hem bana hem de başkalarına göre, Rönesans kültürüydü. Bu uğraş yalnızca sanatlarla sınırlı değildi. Bu uğraş, saraylıların giyimini ve görgü kurallarını, ayınların dilini, günlük eşyaların tasarım ve süslemesini biçimlendiriyordu. Leonardo da Vinci'nin bilimsel ve teknolojik araştırmalarında, Galileo'nun astronomi üstüne canlı diyaloglarında, Francis Bacon'ın büyük araştırma tasarımlarında, Richard Hooker'ın teolojisinde bunu hep hissederiz. Adeta bir refleks haline almıştı bu, öyle ki, herhangi bir estetik kaygı gütmeyen eserler –Machiavelli'nin siyasi strateji hakkındaki çözümlenmesi, Walter Raleigh'in Guyana'yı tasviri veya Robert Burton'ın akıl hastalıklarını ansiklopedik bir tarzda ele alışı– sanki en yoğun hazzı yaşatacak şekilde veriliyordu. Rönesans sanatlarıysa –resim, heykel, müzik, mimari ve edebiyat– güzellik için verilen uğraşın en üstün tezahürleriydi.

Benim kendi özel sevdam Shakespeare'di ve hâlâ öyledir; fakat bana kalırsa Shakespeare'in başarısı Alberti ve Michelangelo'yu da, Raffaello, Ariosto, Montaigne ve Cervantes'i de, onların yanı sıra onlarca başka sanatçı ve yazarı da kapsayan geniş bir kültürel hareketin sadece bir görkemli yüzüydü. Bu hareketin iç içe geçen ve sık sık da çatışan birçok yönü olsa bile, hepsi süzgeçten geçirildiğinde, hayatın muhteşem bir şekilde doğrulandığı görülecektir. Bu tavır, ölümün zafere ulaştığı izlenimini veren birçok Rönesans

eserinde bile sezilir. *Romeo ve Juliet*'in bitimindeki mezar o yüzden aşkıları yutmaktan çok, aşkın tecessüm etmiş hali olarak onları geleceğe doğru savurmak ister gibidir. Dört yüz yılı aşkın bir süredir oyunun temsiline koşan mest olmuş seyircilerin gözünde Juliet, ölümünden sonra gecenin Romeo'yu almasını ister ve:

küçük küçük yıldızlara böl onu;
göğün yüzünü öyle bir süsler ki,
bütün dünya geceye gönül verir...¹

(III.ii.22-24)

Böyle derken aslında dileğine kavuşmaktadır. Montaigne'in hareket halindeki maddeyle ilgili yerinde duramayan düşüncelerinde; Cervantes'in çılgın şövalyesini anlatımında, Michelangelo'nun yüzülmüş deriyi tasvirinde; Leonardo'nun girdapları çizmesinde; Hz. İsa'yı kirli ayak tabanlarıyla resmeden Caravaggio'nun sevgi dolu titizliğinde de güzellik ve hazzı benzer bir kucaklayışla –ve bir şekilde ölüme olduğu kadar hayata da, yıkıma olduğu kadar yaratışa da uzanarak– benimseyen bir nitelik görülebilir.

Rönesans'ta bir şey oldu; meraka, arzuya, bireyselliğe, maddi dünyayı ve bedenin isteklerini dikkate almaya yüzyıllarca sınırlanmışken bunlara karşı ayaklanan bir şey. Bu kültürel kaymayı tanımlamak olağanüstü zordur ve bundan dolayı da önemi şiddetle sorgulanmıştır. Fakat sözünü ettiğim şeyi, Duccio'nun Siena Katedrali'ndeki *Maestà*² adlı panosuna, Floransa'da Botticelli'nin *Evrenin Yapısı*'ndan etkilenerek yaptığı *Primavera*'ya –Bahar– bakınca kolayca sezinleyebilirsiniz. Duccio'nun nefis mihrap panosundaki (1310 civarı) ana tabloda melekler, azizler ve şehitler merkezdeki yüce bir noktaya saygıyla odaklanırken ağır bir giysi kuşanmış Tanrı Anası ve oğlu, vakur bir edayla tefekküre dalmışlardır. *Primavera*'da da (1482 civarı) gür bir ormanda bir arada görülen eski çağa ait bahar tanrıları, Lucretius'un şiirinde dile getirilen doğaya ait tazelenmiş doğurganlığın karmaşık, ritmik koreografisine pürdikkat kapılmış bir haldedir: “Çünkü bahar geldiğinde Venüs de gelir / Kanatlı habercisiyle önünde. Ve Flora, /

1. *Romeo ve Juliet*'ten yapılan tüm alıntılar, A. Turan Ofazoğlu'nun çevirisine aittir.

2. (It.) Yücelik. Meryem'in kucagında Çocuk İsa'yla tahtta otururken betimlendiği sahne-ye İtalya'da verilen ad. En ünlü örneği, Duccio'nun Siena Katedrali için yaptığı panodur.

Donatır renkli, hoş kokulu çiçeklerle / Batı yelinin yollarını.”¹ (5:737-740) Buradaki kültürel kayma yalnızca pagan tanrılara ve onlarla ilişkili zengin anlamlara duyulan yoğun ve entelektüel ilginin yeniden canlanışında görülmez. Hareket halindeki dünyaya; geçiciliğin, erotik enerjinin ve aralıksız değişimin önemsizlik değil, güzellik kattığı bir dünyaya ait imgenin tamamında da bunu fark etmek mümkündür.

Sanat eserlerinde daha belirgin olmakla birlikte, dünyayı algılayış ve yaşayış tarzındaki değişim yalnızca estetikle sınırlı değildi; Kopernik’le Vesalius, Giordano Bruno’yla William Harvey, Hobbes’la Spinoza’nın entelektüel cesaretleri de aynı değişimle açıklanabilir. Bu dönüşüm ani ve toptan olmadı; melekler, iblisler ve soyut nedenlerle meşgul olmaktan uzaklaşıp dikkati bu dünyaya ait şeylere vermek, insanların öbür şeylerle aynı maddeden meydana geldiğini ve doğal düzenin bir parçası olduğunu anlamak, Tanrı’nın kıskançlıkla korunan sırlarına tecavüz edildiği korkusunu yaşamadan deneyler yapmak, otoriteyi sorgulayıp aktarılagelmış öğretilere kafa tutmak, hazın peşine düşüp acıdan kaçınmayı meşrulaştırmak, içinde yaşadığımızdan başka dünyaların da olduğunu hayal etmek, Güneş’in sonsuz evrendeki yıldızlardan yalnızca biri olduğu fikrine sarılmak, ölüm sonrası ödül ve cezalara gerek görmeden ahlaklı yaşamak, ruhun yokoluşunu ürpertisizce düşünebilmek yavaş yavaş mümkün oldu. Kısacası, şair Auden’in² “ölümlü âlemi yeterli bulmak” dediği şey, asla kolay olmamakla birlikte, mümkün hale geldi.

Rönesans’ın ortaya çıkışının ve şimdiki dünyamızı biçimlendiren güçlerin nasıl serbest kaldığının tek bir açıklaması olamaz. Bununla beraber bu kitapta az bilinen ama iyi bir örnek oluşturan bir Rönesans öyküsünü, Poggio Bracciolini’nin *Evrenin Yapısı*’nı nasıl gün yüzüne çıkardığını anlatmaya çalıştım. Modern hayatın ve düşüncenin kökenlerindeki kültürel kaymayı ifade etmek için kullandığımız terime *-re-naissance*, yani “yeniden doğuş, diriliş”-sadık kalmak gibi bir erdemi vardır Bracciolini’nin keşfinin. Koca bir zihinsel, ahlaki ve toplumsal dönüşüm elbette tek bir şiire bağlanamaz; hiçbir eserin, hele ki serbestçe tartışılması yüzyıllar

1. Venüs’ün “kanatlı habercisi,” Botticelli’nin tablosunda kanatlı okuyla gözleri bağlı olarak nişan alan aşk tanrısı Cupido, yani Eros’tur; Romalıların çiçek tanrısı Flora nefis gıyısının bükümlerindeki çiçekleri saçarken bereketli batı yelinin tanrısı Zephyros, baharın ve güllerin perisi Khloris’e uzanır.

2. Wystan Hugh Auden (1907-1973). İngiltere doğumlu şair ve edebiyat eleştirmeni.

"Her şey görünmez parçacıklardan oluşur. Maddenin temel parçacıkları –şeylerin tohumları– ebedidir. Temel parçacıklar sayıca sonsuz ama şekil ve boyut bakımından sonludur. Evrenin bir yaratıcısı veya tasarlayıcısı yoktur. Her şey, bir sapmanın sonucunda meydana gelir.

Özgür iradenin kaynağı sapmadır.

Doğa durmadan deney yapar. Ruh ölümlüdür. Ölümden sonra hayat yoktur. Tüm örgütlü dinler hurafelerle dolu yanılgılardır. Dinler şaşmaz biçimde zalimdir. Melekler, şeytanlar, hayaletler yoktur. İnsan hayatının en yüksek amacı, hazzı artırmak ve acıyı azaltmaktır.

Hazzın önündeki en büyük engel acı değil, yanılgılardır."

Lucretius'un *Evrenin Yapısı* adlı, bin yıldan uzun geçmişi olan kadim şiirinden bu dizeler, tarihin her dönemi için tehlikeli ve aykırı fikirlerle doludur. Gelgelelim yüzyıllardır kayıp elyazmasını 1417 kışında, Almanya'nın güneyindeki ücra bir manastırın tozlu raflarında bulan büyük kitap avcısı Poggio Bracciolini, bu keşfiyle Batı medeniyetinin kaderini değiştireceğini ve tarihe yön vereceğini herhalde bilmiyordu...

Nitekim başta Kilise olmak üzere tüm yerleşik kurumların ve güç odaklarının baskılarına rağmen kopyalanıp çoğaltılan bu şiir, elden ele dolaşarak Galileo, Freud, Darwin ve Einstein'ın bile düşüncelerine yön verecek, hatta Thomas Jefferson eliyle Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne yansacaktır.

"Batı kültürünün unutulmuş iki kahramanını yıldızlaştıran olağanüstü çekici bir kitap. Dünyanın atomlardan oluştuğunu ve ölümden korkmanın akıl kârı olmadığını savunan Romalı şair Lucretius ile, onun büyük şiirini yeniden keşfeden ve modern dünyayı sayısız entelektüel sonuyla karşı karşıya bırakan İtalyan politikacı ve hümanist Poggio Bracciolini... Stephen Greenblatt bir zafere daha imzasını atıyor."

Prof.Dr. MARY BEARD
Cambridge Üniversitesi, Klasik Edebiyat Kürsüsü

ISBN 978-975-07-1588-4

9 789750 715884